

INTERNATIONAL BEST SELLER

Η ΕΞΕΛΙΞΗ

ΤΟΥ

ΑΝΘΡΩΠΙΝΟΥ

ΕΙΔΟΥΣ

ΤΑ ΧΟΜΠΙΤ, Ο ΚΙΝΓΚ ΚΟΝΓΚ ΚΙ ΕΜΕΙΣ

SANG-HEE LEE

ΜΕ ΤΟΝ SHIN-YOUNG YOON

ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ: Ανθρωπιστικές επιστήμες

ΤΙΤΛΟΣ ΒΙΒΛΙΟΥ: **Η εξέλιξη του ανθρώπινου είδους**

ΤΙΤΛΟΣ ΠΡΩΤΟΤΥΠΟΥ: Close encounters with humankind

Από τις Εκδόσεις W.W. Norton & Company, Νέα Υόρκη 2018

ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ: Sang-Hee Lee & Shin-Young Yoon

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ: Χαράλαμπος Μαγουλάς

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ – ΔΙΟΡΘΩΣΗ ΚΕΙΜΕΝΟΥ: Δημήτρης Πήχας

ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΕΞΟΦΥΛΛΟΥ: Τζίνα Γεωργίου

ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΣΗ: Μερσίνα Λαδοπούλου

© Sang-Hee Lee & Shin-Young Yoon, 2015

All rights reserved. Originally published in Korea by ScienceBooks Publishing Co., Ltd., Seoul

This edition published by arrangement with Sang-Hee Lee and Shin-Young Yoon c/o ScienceBooks Publishing Co., Ltd., through Duran Kim Agency, Louisa Pritchard Associates and The Science Factory.

© Εικόνας εξωφύλλου: Man_Half-tube/Getty Images

© ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΨΥΧΟΓΙΟΣ Α.Ε., Αθήνα 2019

Πρώτη έκδοση: Σεπτέμβριος 2019

Έντυπη έκδοση ISBN 978-618-01-3131-4

Ηλεκτρονική έκδοση ISBN 978-618-01-3132-1

Τυπώθηκε στην Ευρωπαϊκή Ένωση, σε χαρτί ελεύθερο χημικών ουσιών, προερχόμενο αποκλειστικά και μόνο από δάση που καλλιεργούνται για την παραγωγή χαρτιού.

Το παρόν έργο πνευματικής ιδιοκτησίας προστατεύεται κατά τις διατάξεις του Ελληνικού Νόμου (Ν. 2121/1993 όπως έχει τροποποιηθεί και ισχύει σήμερα) και τις διεθνείς συμβάσεις περί πνευματικής ιδιοκτησίας. Απαγορεύεται απολύτως η άνευ γραπτής άδειας του εκδότη κατά οποιονδήποτε τρόπο ή μέσο αντιγραφή, φωτοανατύπωση και εν γένει αναπαραγωγή, διανομή, εκμίσθωση ή δανεισμός, μετάφραση, διασκευή, αναμετάδοση, παρουσίαση στο κοινό σε οποιαδήποτε μορφή (ηλεκτρονική, μηχανική ή άλλη) και η εν γένει εκμετάλλευση του συνόλου ή μέρους του έργου.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΨΥΧΟΓΙΟΣ Α.Ε.

Από το 1979

Έδρα:

Τατοίου 121, 144 52 Μεταμόρφωση

Βιβλιοπωλείο:

Εμμ. Μπενάκη 13-15, 106 78 Αθήνα

Τηλ.: 2102804800 • fax: 2102819550

PSICHOGIOS PUBLICATIONS S.A.

Publishers since 1979

Head Office:

121, Tatoiu Str., 144 52 Metamorfossi, Greece

Bookstore:

13-15, Emm. Benaki Str., 106 78 Athens, Greece

Tel.: 2102804800 • fax: 2102819550

e-mail: info@psychogios.gr

www.psychogios.gr • <http://blog.psychogios.gr>

SANG-HEE LEE
ΜΕ ΤΟΝ SHIN-YOUNG YOON

 Η ΕΞΕΛΙΞΗ
 ΤΟΥ
ΑΝΘΡΩΠΙΝΟΥ
 ΕΙΔΟΥΣ

ΤΑ ΧΟΜΠΙΤ, Ο ΚΙΝΓΚ ΚΟΝΓΚ ΚΙ ΕΜΕΙΣ

Μετάφραση: Χαράλαμπος Μαγουλάς

Περιεχόμενα

Εισαγωγή: Ας κάνουμε μαζί ένα ταξίδι.....	9
1. Είμαστε κανίβαλοι;.....	21
2. Η γέννηση της πατρότητας.....	37
3. Ποιοι ήταν οι πρώτοι ανθρωπίνου πρόγονοι;.....	53
4. Τα μωρά με μεγάλο εγκέφαλο πονούν πολύ τις μαμάδες....	67
5. Εμείς είμαστε οι λάτρεις του κρέατος.....	77
6. Έχεις γάλα;.....	89
7. Ένα γονίδιο για τη Χιονάτη.....	99
8. Η γιαγιά είναι μια καλλιτέχνηδα.....	109
9. Έφερε ευημερία η γεωργία;.....	123
10. Ο Άνθρωπος του Πεκίνου και η Γιακούζα.....	133
11. Η Ασία απειλεί το προπύργιο της Αφρικής ως γενέθλιου τόπου της ανθρωπότητας.....	141
12. Η συνεργασία μάς φέρνει κοντά.....	153
13. Ο Κινγκ Κονγκ.....	165
14. Μέση που σπάει.....	175
15. Αναζητώντας το πιο ανθρωπόμορφο πρόσωπο.....	187
16. Ο εξελισσόμενος εγκέφαλός μας.....	197
17. Είσαι Νεότερα!.....	209
18. Το μοριακό ρολόι δε δείχνει σωστά την ώρα.....	221
19. Ντενίσοβαν: οι Ασιάτες Νεότερα!;.....	233
20. Τα χόμπι.....	241

21. Επτά δισεκατομμύρια άνθρωποι, μία και μόνο φυλή;.....	253
22. Εξελίσσονται ακόμα οι άνθρωποι;.....	265
Επίλογος 1: Πολύτιμη ανθρωπότητα.....	275
Επίλογος 2: Μια πρόσκληση για τον ανοίκειο κόσμο της παλαιοανθρωπολογίας	281
Παράρτημα 1: Συχνές ερωτήσεις και απαντήσεις πάνω στην εξέλιξη.....	287
Παράρτημα 2: Επισκόπηση της εξέλιξης των ανθρωπίνων	297
Περαιτέρω ανάγνωση.....	309
Ευρετήριο	329

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ας κάνουμε μαζί ένα ταξίδι

Το 2001 επρόκειτο να ξεκινήσω ένα νέο κεφάλαιο στη ζωή μου ως επίκουρη καθηγήτρια στο Τμήμα Ανθρωπολογίας του Πανεπιστημίου της Καλιφόρνιας στο Ρίβερσαϊντ. Είχα σχεδιάσει να στείλω με μεταφορική εταιρεία όλα τα πράγματά μου, ακόμα και το αυτοκίνητό μου, και κατόπιν να ταξιδέψω άνετα με το αεροπλάνο (όλα αυτά μπορούσαν να γίνουν διότι το πανεπιστήμιο κάλυπτε τα έξοδα μετεγκατάστασης).

Σύντομα το σχέδιο αυτό ματαιώθηκε. Ο σύμβουλός μου από το πανεπιστήμιο απ' όπου αποφοίτησα μου σύστησε, αντιθέτως, ανεπιφύλακτα να πάω διασχίζοντας με το αυτοκίνητο όλη τη χώρα. Φυσικά, διαφώνησα έντονα. Ήθελα να φτάσω στην Καλιφόρνια το συντομότερο δυνατόν και να εγκατασταθώ όσο πιο γρήγορα γίνεται. Αλλά αυτός ήταν μόνο ένας επιφανειακός λόγος· για να είμαι ειλικρινής, το όλο εγχείρημα με τρώμαζε. Έπειτα από μια μακρά συζήτηση υποχώρησα μπροστά στο πειστικό επιχείρημα του συμβούλου μου ότι αυτή θα ήταν η μοναδική ευκαιρία που θα είχα να βιώσω και να νιώσω πραγματικά τι ήταν η Αμερική.

Μου θύμισε ένα βιβλίο το οποίο μου είχε κάνει μεγάλη εντύπωση, το *Ταξίδια με τον Τσάρλι* (1962) του Τζον Στάινμπεκ. Το είχα διαβάσει αφού τελείωσα το κολέγιο και ετοιμαζόμουν να πάω στο πανεπιστήμιο στις Ηνωμένες Πολιτείες. Ο Στάινμπεκ είχε πά-

ρει τον σκύλο του τον Τσάρλι και διέσχισε οδηγώντας όλη τη χώρα, έχοντας μια βαθιά ανησυχία για το τι σημαίνει να είναι κανείς Αμερικανός και σκεπτόμενος από τι είχε φτιαχτεί το έθνος αυτό. Έγραψε με ευθύτητα για τα προβλήματα που δηλητηρίαζαν την Αμερική, ένα εκ των οποίων ήταν και οι φυλετικές ανισότητες. Λαμβάνοντας υπόψη την περιγραφή του, δε θα πρέπει να εκπλησσομάστε για το ξέσπασμα του κινήματος για τα πολιτικά δικαιώματα τη δεκαετία του 1960, το οποίο συντάραξε συθέμελα όλη τη χώρα. Και το βιβλίο αυτό μου είχε δημιουργήσει μια έντονη αίσθηση καθώς ξεκινούσα τη ζωή μου στις Ηνωμένες Πολιτείες το 1990.

Όταν έφυγα από την Κορέα, οι Κορεάτες δεν ενδιαφέρονταν πολύ για την πολυπολιτισμικότητα και τη διαφορετικότητα. Για κάποια σαν και μένα, που είχα μια πολύ γενική και απλοϊκή γνώση για δύο φυλές, τη μαύρη και τη λευκή, οι πολυδιάστατες πτυχές του ζητήματος της φυλής και η βαθιά ριζωμένη ένταση μεταξύ των φυλών μου ήταν σε μεγάλο βαθμό ξένες. Έτσι, καθώς ακολούθησα την πρόταση του συμβούλου μου να διασχίσω οδηγώντας τη χώρα, αποφάσισα να αποκομίσω όσο το δυνατόν περισσότερες εμπειρίες με το να μιλάω σε ανθρώπους όπου κι αν πήγαινα, με το να παρατηρώ και να νιώθω τα πάντα. Μαζί με τα πράγματα που δεν είχα στείλει με τη μεταφορική πήρα και ένα μαγνητόφωνο, τα φόρτωσα όλα στο φορτηγάκι μου Dodge Voyager του 1994 (ένα αξιόπιστο αυτοκίνητο, αλλά με χειροκίνητα παράθυρα, χωρίς κλιματισμό και ούτε καν κασετόφωνο) και ξεκίνησα.

Πριν ξεκινήσω το μακρινό ταξίδι, υιοθέτησα κάποιες κατευθυντήριες αρχές. Πρώτον, θα απέφευγα τους μεγάλους αυτοκινητόδρομους και θα χρησιμοποιούσα όσο περισσότερο γίνεται τις τοπικές οδούς. Εκείνη την εποχή δεν είχα αποκτήσει ακόμα κινητό τηλέφωνο, οπότε αγόρασα ένα τηλέφωνο ανάγκης το οποίο μπορούσε να καλέσει μόνο τον αριθμό έκτακτης ανάγκης 911, και έναν φορτιστή που μπορούσε να το φορτίσει από την μπαταρία του αυτοκινήτου. Αγόρασα ένα μπουκάλι νερό, ένα κουτί κράκερ και κάποια απλά ρούχα και είδη ατομικής καθαριότητας. Ένιωθα λίγο σαν την Κάπτεν Τζεϊνγουέι από το *Star Trek: Voyager*, μια

από τις αγαπημένες μου σειρές στην τηλεόραση. «Για να πάω θα-
ραλέα εκεί όπου κανείς δεν έχει πάει πιο πριν», σκεφτόμουν κα-
θώς έφευγα από το σπίτι και ξεκινούσα το ταξίδι.

Έφευγα από την πόλη με το όνομα που πάντα σε μπερδεύει,
την Ιντιάνα της Πενσυλβανίας –ένα προάστιο του Πίτσμπουργκ–,
όπου πέρασα έναν χρόνο ως επισκέπτρια επίκουρη καθηγήτρια
στο Πανεπιστήμιο Ιντιάνα της Πενσυλβανίας. Η Ιντιάνα είναι πε-
ρισσότερο γνωστή ως η γενέτειρα του ηθοποιού Τζίμι Στιούαρτ.
Όσο ήμουν εκεί, ήταν μια μετρίου μεγέθους πόλη που παράκμα-
ζε ταυτόχρονα με τη βιομηχανία παραγωγής χάλυβα. Καθώς οι
άνδρες έχασαν τη δουλειά τους στις χαλυβουργίες, οι γυναίκες
άρχισαν να κερδίζουν το ψωμί της οικογένειας, συχνά δουλεύο-
ντας στον τομέα των υπηρεσιών. Οι περισσότεροι άνθρωποι στην
Ιντιάνα δεν ήταν πολύ χαρούμενοι με τις αλλαγές στο οικονομι-
κό πεδίο –τόσο στην πόλη όσο και στο σπίτι–, και το πανεπιστή-
μιο, το οποίο αναδείχτηκε ο μεγαλύτερος εργοδότης καθώς η χα-
λυβουργία βυθιζόταν, επηρεάστηκε εν μέρει από αυτή την άρρω-
στη ατμόσφαιρα. Πέρασα ολόκληρο τον χρόνο εκεί περιμένοντας
να φύγω, ελπίζοντας να διδάξω σε μια μεγαλύτερη σχολή και σε
ένα πιο χαρούμενο περιβάλλον. Με μια τέτοια ανυπομονησία για
το μέλλον, ξεκίνησα το ταξίδι για να διασχίσω την Αμερική.

Πρώτα σταμάτησα στο Μίσιγκαν για να αποχαιρετήσω τον
σύμβουλό μου, Milford Wolpoff. Ήταν ένας από τους πρώτους
υπέρμαχους του «μοντέλου της πολυτοπικής εξέλιξης» για την κα-
ταγωγή των σύγχρονων ανθρώπων. Επίσης, πράγμα πιο σημαντι-
κό, ήταν ο πιο ισχυρός μου υποστηρικτής και κριτικός, ενώ συγ-
χρόνως με είχε σαν μέλος της οικογένειάς του, αφού είχα έρθει
από τόσο μακριά. Είχα ήδη ερωτευτεί την παλαιοανθρωπολογία
–ένα διεπιστημονικό πεδίο θετικών και ανθρωπιστικών επιστη-
μών–, παρότι δεν είχα σημαντικό υπόβαθρο στις θετικές επιστή-
μες από το λύκειο και το κολέγιο. Χωρίς την ακλόνητη υποστήρι-
ξη και ενθάρρυνση από έναν μέντορα σαν τον Milford Wolpoff,
θα είχα αναμφίβολα ανυπέρβλητες δυσκολίες όταν καταπιάστη-
κα με το αντικείμενο αυτό.

Άφησα το Μίσιγκαν και έφτασα στο Κεντάκι για να δω μια φίλη από το πανεπιστήμιο. Αυτή είχε έρθει στις Ηνωμένες Πολιτείες με την οικογένειά της από τη Σαίγκόν στο τέλος του Πολέμου του Βιετνάμ, και είχαμε έρθει κοντά λόγω, ως έναν βαθμό, του ότι ήμασταν και οι δύο Ασιάτισσες. Χάσαμε την επαφή μεταξύ μας αφού έφυγε από το πανεπιστήμιο για να δουλέψει, ακολουθώντας μια εντελώς διαφορετική πορεία ζωής ως διοικητικός υπάλληλος σε μια μεγάλη εταιρεία, ενώ έγινε και μια χαρούμενη μητέρα δύο κοριτσιών.

Πολλοί από εμάς πήγαμε στο πανεπιστήμιο για να ακολουθήσουμε ακαδημαϊκή καριέρα, και πολλοί από εμάς έφυγαν προτού αποκτήσουν το πτυχίο τους για να πάρουν κάποιον άλλο δρόμο, όπως έκανε η φίλη μου. Στο πλαίσιο του ταξιδιού μου διασχίζοντας την Αμερική, η συνάντησή μας αυτή με έκανε να σκεφτώ τους δρόμους που δεν ακολουθήθηκαν ποτέ. Τι θα είχε συμβεί εάν είχε επιμείνει εκείνη την εποχή και έπαιρνε το πτυχίο της; Τι θα είχε συμβεί εάν είχα εγκαταλείψει νωρίτερα την ακαδημαϊκή καριέρα και έψαχνα για μια εναλλακτική; Από τη μία πλευρά, θέλει μεγάλο κουράγιο να αλλάξει κανείς πορεία αφού έχει πάρει τον δρόμο της διδακτορικής διατριβής. Θα πρέπει να υπομείνει τον φόβο ότι οι άνθρωποι γύρω θα τον θεωρούν αποτυχημένο και λιπόψυχο. Ούτε το να παραμείνει κανείς στον δρόμο αυτόν είναι και εύκολο επίτευγμα. Σε τελική ανάλυση, κανένας δρόμος δεν είναι εύκολος. Ή, μάλλον, όλοι οι δρόμοι είναι όμορφοι.

Ξεκίνησα το ταξίδι αυτό να διασχίσω τη χώρα με μεγάλη φιλοδοξία. Όμως, αφού πέρασα από το Κεντάκι, το Ιλινόις, το Μιζούρι –οδηγώντας σε μια ατελείωτη επίπεδη επικράτεια–, άρχισα να εξαντλούμαι. Έπειτα από μια σύντομη, δροσερή στιγμή νωρίς το πρωί, ο ήλιος στα τέλη Αυγούστου γινόταν αμέσως αποπνικτικά καυτός. Χωρίς κλιματισμό, ήμουν αναγκασμένη να οδηγώ με ανοιχτά παράθυρα. Κινούμενη πάντοτε προς τα δυτικά, είχα σχεδόν πάντα τον ήλιο μπροστά μου, και το αριστερό μου χέρι μαύριζε ολοένα και περισσότερο κάθε μέρα. Τα γυαλιά ηλίου ήταν άχρηστα. Οι τοπικοί δρόμοι ήταν ήσυχοι, ενώ μόνο ένα ή δύο

αυτοκίνητα περνούσαν από το αντίθετο ρεύμα όλη τη μέρα. Η μόνη διασκέδαση ήταν το ραδιόφωνο· όλοι οι σταθμοί έπαιζαν κάντρι και δυτική μουσική. Καθώς ο καυτός αέρας ερχόταν από το ανοιχτό παράθυρο, οδηγώντας ένα αυτοκίνητο που έκαιγε και ακούγοντας αργή κάντρι μουσική, ένιωθα το μυαλό μου να λιώνει. Κάποιος λόγος υπάρχει που στα μεγάλα ταξίδια οι άνθρωποι βάζουν ζωρηή, εύκολη μουσική.

Αφού είχα οδηγήσει όλη μέρα και ο ήλιος άρχιζε να δύει, σταματούσα στο πρώτο μοτέλ που έβρισκα.

«Έχετε δωμάτιο;» ρωτούσα.

Τότε, συνήθως, μια ψηλή γυναίκα μέσης ηλικίας στη ρεσεψιόν με κοιτούσε καχύποπτα και με ρωτούσε: «Είστε σίγουρη ότι είστε μόνη σας;». Ο τρόπος με τον οποίο μου έριχνε κλεφτές ματιές με έκανε να υποψιαστώ ότι σκεφτόταν πως θα νοίκιαζα ένα δωμάτιο «για έναν» και μετά θα έβαζα κρυφά ένα τσούρμο ανθρώπου μέσα.

Έπαιρνα ένα γρήγορο δείπνο, πήγαινα στο δωμάτιό μου, έβλεπα τηλεόραση, έκανα μπάνιο και μετά έπεφτα για ύπνο. Το πρωί έτρωγα το πρωινό που πρόσφερε το μοτέλ, πλήρωνα τον λογαριασμό και μετά έβγαινα πάλι στον δρόμο.

Δύσκολα άρθρωνα κάποια λέξη όλη τη μέρα. Ίσως μόνο λίγες λέξεις όταν έμπαινα και έβγαινα από τα μοτέλ. Όπου κι αν πήγαινα, είχα ξεκάθαρη επίγνωση του πόσο διαφορετική φαινόμουν. Όλοι οι άλλοι ήταν πιο λευκοί και μεγαλύτεροι από μένα. Κάθε μέρα συρρικνωνόμουν λίγο λίγο. Δεν ήθελα να μιλήσω σε κανέναν, εν μέρει επειδή ήμουν καχύποπτη απέναντι σε αγνώστους (οι οποίοι άλλωστε δε με κάλεσαν πράγματι ν' ανοίξουμε συζήτηση) και εν μέρει επειδή είχα αρχίσει να κουράζομαι πολύ από το όλο εγχείρημα. Μία φορά ανά δύο ή τρεις μέρες αγόραζα καρτ ποστάλ από βενζινάδικα και μίνι μάρκετ και έστελνα τα νέα μου στους γονείς και στους φίλους μου στην Κορέα.

Αφού πέρασα από το Κάνσας, το οποίο, ως γνωστόν, είναι πιο επίπεδο και από τηγανίτα, ένας τεράστιος όγκος εμφανίστηκε μπροστά μου: τα Βραχώδη Όρη. Τα Βραχώδη Όρη συνθέτουν

ένα τρομακτικό τοπίο. Ο δρόμος ήταν γεμάτος στροφές, ανηφόρες, κατηφόρες, μέσα από κορυφές και κοιλάδες, και έπρεπε να είμαι πολύ προσεκτική. Πόσοι και πόσοι πιονιέροι, σκέφτηκα, είχαν προσπαθήσει να περάσουν από αυτή τη διαδρομή με το κάρο τους και απέτυχαν (κάποιοι από αυτούς, φυσικά, ήταν και τα μέλη του διάσημου Donner Party που έμειναν απομονωμένα στη Σιέρα Νεβάδα και αναγκάστηκαν να καταφύγουν στον κανιβαλισμό προκειμένου να επιβιώσουν)...

Στο τέλος πέρασα από τη Νεβάδα στην Καλιφόρνια. Το πρώτο μέρος που επισκέφτηκα στην Καλιφόρνια ήταν το Κάλικο, παλαιότερα μια πολύβουη πόλη με ορυχεία αργύρου και τώρα τίποτα παραπάνω από ένα παρηκμασμένο τουριστικό αξιοθέατο. Το Κάλικο γνώρισε τη μεγαλύτερη ακμή του κατά την εποχή της φρενίτιδας του ασημιού τη δεκαετία του 1880, καθώς περίπου πεντακόσια ορυχεία εξόρυξης αργύρου λειτούργησαν για δώδεκα χρόνια. Μετά την κατάρρευση της τιμής του ασημιού στα μέσα της δεκαετίας του 1890, το Κάλικο ερημώθηκε και μετατράπηκε σε πόλη-φάντασμα.

Στην πραγματικότητα, όμως, το Κάλικο κατέχει μια αξιοσημείωτη θέση στην ιστορία της παλαιοανθρωπολογίας. Το 1960 ο Louis Leakey, διάσημος για τα εντυπωσιακά του ευρήματα απολιθωμάτων από ανθρωπίνους στην Αφρική, υπέδειξε το Κάλικο ως τον αρχαιότερο οικισμό των πρώτων γηγενών Αμερικανών και ξεκίνησε ένα πρόγραμμα ανασκαφών. Πιθανόν ο Leakey να ήθελε να προσθέσει ένα αμερικανικό κεφάλαιο στη μεγάλη επιτυχημένη του ιστορία από την Αφρική. Αντιθέτως, η ανασκαφή, η οποία ξεκίνησε με ευρεία κάλυψη από τα μέσα ενημέρωσης και με δημόσιο ενδιαφέρον, τελείωσε χωρίς κάποια αξιόλογη ανακάλυψη, και ο Leakey εγκατέλειψε τον χώρο. Ακόμα αποτελεί αντικείμενο διαμάχης εάν τα «λίθινα εργαλεία» που ανακαλύφθηκαν στο Κάλικο ήταν ανθρωπίνης κατασκευής ή απλώς ένα προϊόν φυσικής θραύσης βράχων.

Ξεκίνησα από την Πενσυλβανία, οδήγησα περίπου 5.500 χιλιόμετρα μέσα από δέκα πολιτείες μέσα σε δεκαέξι μέρες και έφτασα

στην Καλιφόρνια λίγες μέρες πριν από την 11η Σεπτεμβρίου του 2001. Με αυτόν τον τρόπο η Αμερική σταμάτησε από τότε να είναι ένα μέρος όπου ένας ξένος με περίεργη όψη μπορεί να οδηγήσει αργά με το φορτηγάκι του μέσα από τους επαρχιακούς δρόμους.

Όταν τελείωσε το ταξίδι μου, ήρθε η στιγμή να ξεκινήσω τη νέα μου ζωή ως καθηγήτρια. Δούλεψα σκληρά για να αποδείξω ότι δε με προσέλαβαν απλώς λόγω διαφορετικότητας, αν και υποπτεύτηκα ότι αυτός πρέπει να ήταν ο λόγος που μου προσφέρθηκε η θέση.

Η συγκεκριμένη δουλειά ήταν για μένα μια πρόκληση. Έχοντας μεγαλώσει σε μια κουλτούρα όπου ο βασιλιάς, ο πατέρας και ο δάσκαλος θεωρούνταν η αγία τριάδα, δυσκολεύτηκα να συνηθίσω ένα περιβάλλον όπου οι φοιτητές μπορεί να θεωρούν τους καθηγητές φίλους τους και να μη διστάζουν καθόλου να διατυπώσουν διαφορετικές απόψεις. Βέβαια, είχα βιώσει κάπως την εμπειρία αυτή από πρώτο χέρι ως φοιτήτρια στο Πανεπιστήμιο του Μίσιγκαν, όμως μου φάνηκε εντελώς διαφορετική με τη νέα μου ιδιότητα.

Στην αρχή έκανα τα μαθήματα με τον τρόπο που είχα διδαχτεί στο κολέγιο. Νόμιζα, λανθασμένα, ότι οι φοιτητές θα ένιωθαν ευγνωμοσύνη για τη γνώση που τους μετέδιδα και ότι θα απορροφούσαν τα λόγια μου σαν σφουγγάρια. Οι φοιτητές μου, όμως, είχαν διαφορετικές ιδέες. Κάθονταν στην τάξη με τα χέρια σταυρωμένα και με προκαλούσαν να κερδίσω τον σεβασμό και την προσοχή τους. Η ατμόσφαιρα ήταν τελείως διαφορετική απ' ό,τι είχα γνωρίσει στην Κορέα, όπου το να είναι κανείς μέλος του πανεπιστημίου, είτε ως φοιτητής είτε ως μέλος του προσωπικού, ήταν κάτι που τον γέμιζε υπερηφάνεια και απαιτούσε τον σεβασμό των άλλων.

Συνειδητοποίησα πολύ αργά ότι δεν είχα κάποιο έμφυτο ταλέντο στη διδασκαλία. Απελπισμένη, λοιπόν, εστίασα όλες μου τις προσπάθειες στην έρευνα. Τα χρόνια πέρασαν, προσαρμόστηκα όσο καλύτερα μπορούσα και τελικά πήρα μόνιμη θέση. Τότε μια μέρα, εντελώς ξαφνικά, επικοινωνήσε μαζί μου ο Shin-Young Yoon, δημοσιογράφος για θέματα επιστημών στην Κορέα, ο

οποίος μου πρότεινε να ξεκινήσω να γράφω μια στήλη για την ανθρωπινή εξέλιξη στο *Gwa Hak Dong-A*, ένα κορεατικό επιστημονικό περιοδικό για το ευρύ κοινό. Καθώς μου φάνηκε πολύ δελεαστικό, δέχτηκα και ξεκίνησα να γράφω δοκίμια για το ευρύ κοινό πάνω σε διάφορα ενδιαφέροντα θέματα σχετικά με την ανθρωπινή εξέλιξη. Καθώς συνέχισα τη σειρά, αντιλήφθηκα πόσο περιορισμένο και αναποτελεσματικό είναι το να επικοινωνεί κανείς απλώς με έναν μονομερή και απόλυτο τρόπο. Εντούτοις αυτός ήταν ο τρόπος με τον οποίο δίδασκα.

Ξεκίνησα να λέω ιστορίες στους φοιτητές μου με τον ίδιο τρόπο που αφηγούμουν ιστορίες στα δοκίμιά μου για το κορεατικό περιοδικό. Τότε συνέβη κάτι θαυμαστό. Άρχισα να παθιάζομαι και να ενθουσιάζομαι με ένα μάθημα με πολλούς φοιτητές το οποίο δίδασκα τακτικά: Εισαγωγή στη Βιολογική Ανθρωπολογία.

Κάποιοι καθηγητές προτιμούν πιο κλειστά τμήματα, ώστε να εξερευνούν ένα συγκεκριμένο θέμα εις βάθος με έναν μικρό αριθμό φοιτητών που δείχνουν ενδιαφέρον γι' αυτό. Κάποτε ήμουν μία από αυτούς. Όμως τώρα προτιμώ τις μεγάλες τάξεις. Ανάμεσα στους εκατοντάδες φοιτητές που κάθονται στα έδρανα των εισαγωγικών μαθημάτων, υπάρχουν κάποιοι που πήραν το μάθημα επειδή πρέπει να συμπληρώσουν κάποια υποχρεωτικά μαθήματα γενικής εκπαίδευσης. Παλιότερα απογοητευόμουν όταν κοιτούσα τα βαριεστημένα πρόσωπα των φοιτητών που κάθονταν στο πίσω μισό του τεράστιου αμφιθεάτρου. Τώρα λατρεύω την πρόκληση να προσπαθώ να πυροδοτήσω κάποιο ίχνος περιέργειας σε κάποιους από αυτούς τους φοιτητές, να δοκιμάσω διαφορετικούς τρόπους να τους αγγίξω και να τους παρακινήσω να θέλουν να μάθουν περισσότερα. Αυτή η πρόκληση διατηρεί κάθε φορά το μάθημά μου καινούργιο για μένα, μολονότι το περιεχόμενο παραμένει σχετικά το ίδιο. Και, αναπόφευκτα, κάποιοι από τους φοιτητές που ήρθαν να πάρουν το μάθημα επειδή έπρεπε και όχι επειδή το ήθελαν αποφασίζουν να αλλάξουν κατεύθυνση και έρχονται στην ανθρωπολογία.

Ανακάλυψα ότι τα θέματα που ενδιαφέρουν τους νέους φοιτη-

τές είναι τα ίδια με αυτά που ενδιαφέρουν τους μεγαλύτερους ανθρώπους. Φυσικά, αυτό δεν αποτελεί έκπληξη: το από πού ήρθαμε, το πού ζήσαμε ή το γιατί έχουμε αυτή την όψη που έχουμε είναι μερικά από τα θεμελιώδη ερωτήματα τα οποία όλοι θέτουμε στον εαυτό μας κάποια στιγμή κατά τη διάρκεια της ζωής μας. Στις εφημερίδες και στα περιοδικά οι νέες ανακαλύψεις απολιθωμάτων από πρωτόγονους ανθρώπους πάντοτε τραβούν την προσοχή μας. Το μόνο μάθημα το οποίο επανέρχεται και μεταδίδεται επανειλημμένα από όλες αυτές τις ιστορίες της ανθρώπινης εξέλιξης είναι ότι δεν υπάρχει σωστή απάντηση και δεν υπάρχουν κακές ερωτήσεις: η ανθρώπινη εξέλιξη είναι ένα συνεχώς μεταβαλλόμενο πεδίο.

Ό,τι γίνεται αποδεκτό κάποια στιγμή ως σωστή απάντηση την άλλη στιγμή μπορεί να αμφισβητηθεί από καινούργια δεδομένα και μια νέα υπόθεση. Ένα χαρακτηριστικό που πλεονεκτεί από άποψη εξέλιξης, που έχει το προσαρμοστικό πλεονέκτημα, είναι στο τέλος τέλος προϊόν τύχης. Άτομα με ένα χαρακτηριστικό που έτυχε να εμφανιστεί, που έτυχε να αποκτήσουν ένα πλεονέκτημα μέσα στο εξίσου τυχαίο περιβάλλον τους, θα πρέπει να αφήσουν πίσω τους λίγο περισσότερους απογόνους από άλλα άτομα που δεν έχουν αυτό το ιδιαίτερο χαρακτηριστικό. Ένα χαρακτηριστικό που πλεονεκτεί σε κάποιο χρονικό σημείο δε θα πλεονεκτεί για πάντα. Τα πάντα αλλάζουν.

Αυτή είναι η περίπτωση και της μακράς εξελικτικής ιστορίας της ανθρωπότητας. Σίγουρα υπήρξε μεγάλη πρόοδος στην ανάπτυξη μας, βήματα που ώθησαν την ανθρώπινη φυλή προς τα εμπρός. Η όρθια βάδιση είναι ένα από αυτά, ο μεγαλύτερος εγκέφαλος είναι ένα άλλο και η εξάρτησή μας από τον πολιτισμό είναι ακόμα ένα. Όταν κοιτάμε πιο προσεκτικά το ανθρώπινο ταξίδι, όμως, δε βλέπουμε κάποια ευθεία γραμμή, αλλά ένα ελικοειδές, γεμάτο στροφές ποτάμι. Η ανθρωπότητα δεν ταλανίστηκε για το πώς θα πάρει την καλύτερη πορεία ανάπτυξης σε μακροχρόνια βάση. Προχωρήσαμε παίρνοντας την καλύτερη απόφαση κάθε δεδομένη στιγμή μέσα στο συγκεκριμένο περιβάλλον όπου βρεθήκαμε.

Στο λύκειο μου ορίστηκε να ακολουθήσω την κατεύθυνση των

ανθρωπιστικών επιστημών αντί της θετικής κατεύθυνσης, γιατί έτσι έδειξε το τεστ ικανοτήτων. Κι όμως, κατέληξα να σπουδάζω σε ένα πεδίο που περιλαμβάνει τόσο τις ανθρωπιστικές σπουδές όσο και τις θετικές. Συνήθιζα να πιστεύω ότι δεν είχα καθόλου ταλέντο στη διδασκαλία, αλλά τώρα νομίζω ότι είμαι εξαιρετικά κατάλληλη για το επάγγελμα αυτό. Ούτε για μία στιγμή, βέβαια, δεν πιστεύω ότι θα παραμείνουν τα πράγματα έτσι και στο μέλλον. Το περιβάλλον στο οποίο βρίσκομαι μπορεί να αλλάξει, και το ίδιο ισχύει για το σώμα και την καρδιά μου. Ακριβώς έτσι ήταν και σε εκείνες τις δεκαεξί μέρες που πέρασα διασχίζοντας τη χώρα με το αυτοκίνητο. Το μόνο πράγμα που ήμουν σε θέση να κάνω ήταν να αποφασίσω, ενώ έπινα τον καφέ μου το πρωί, ποιο δρόμο να ακολουθήσω και να οδηγήσω προς τα δυτικά για το υπόλοιπο της μέρας.

Οι είκοσι δύο ιστορίες σε αυτό το βιβλίο είναι εμπνευσμένες από την αλληλεπίδραση με τους φοιτητές στην τάξη και από κάποιες εμπειρίες που βίωσα άμεσα ή έμμεσα. Είναι γραμμένες σε δοκιμιακή μορφή που έχει ως στόχο να τις κάνει διασκεδαστικές και συναρπαστικές. Πολλά από αυτά τα κεφάλαια ξεκινούν με μια ερώτηση που μου τέθηκε, ενώ κάποιες αρχίζουν με μια ιστορία που μου έδωσε κίνητρο να εμβαθύνω περισσότερο σε ένα θέμα που με ενδιαφέρει. Προσπάθησα να καταστήσω αυτά τα θέματα απολύτως κατανοητά για κάποιον που δεν έχει ιδιαίτερο υπόβαθρο στην παλαιοανθρωπολογία. Μπορείτε, αν θέλετε, να ξεκινήσετε από την αρχή και να διαβάσετε όλα τα κεφάλαια με τη σειρά, ή να ξεκινήσετε όπου επιθυμείτε και να τα διαβάσετε με τυχαία σειρά. Μπορείτε, φυσικά, αν θέλετε, να κλείσετε το βιβλίο αφού το διαβάσετε, ή να ερευνήσετε επιπλέον εξετάζοντας τις βιβλιογραφικές αναφορές στο κεφάλαιο «Περαιτέρω ανάγνωση» στο τέλος του βιβλίου. Σας προσκαλώ, λοιπόν, να με συνοδέψετε σε αυτό το διασκεδαστικό και μαγευτικό ταξίδι και να ακολουθήσουμε μαζί τα ίχνη της καταγωγής της ανθρωπότητας.

Sang-Hee Lee

Απολίθωμα κρανίου από πρωτόγονο σύγχρονο άνθρωπο,
Χόμο σάπιενς, που ανακαλύφθηκε στο Τζεμπέλ Ιρχούντ
στο Μαρόκο. (© Milford Wolpoff)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Είμαστε κανίβαλοι;

Στην ταινία *Η σιωπή των αμνών* (1991), με πρωταγωνιστές τον Άντονι Χόπκινς και την Τζόντι Φόστερ, ο Χόπκινς παίζει τον ρόλο του Χάνιμπαλ, του κανίβαλου. Είναι μία από τις λίγες ταινίες για τις οποίες αγόρασα εισιτήριο και έφυγα στη μέση από το σινεμά. Πηγαίνοντας να τη δω, είχα μια αόριστη εικόνα για το τι πραγματευόταν η ταινία. Μου προκαλούσε ήδη ναυτία ο τίτλος της, αλλά πίστευα ότι μπορούσα να το χειριστώ. Υπερτίμησα ξεκάθαρα το θάρρος μου, καθώς έτρεξα έξω από το σινεμά έπειτα από μία από τις τόσες φρικιαστικές σκηνές.

Είναι, επομένως, απολύτως ειρωνικό το γεγονός ότι κάποια χρόνια αργότερα θα ερχόταν η στιγμή να γίνω γνωστή ως η «ειδική στους κανίβαλους», αν και για μικρό χρονικό διάστημα. Ήταν άνοιξη του 2007. Κάποιος τηλεφώνησε στο γραφείο μου.

«Γεια σας, είμαι ο τάδε [δεν μπορώ να θυμηθώ το όνομά του] από το Χόλιγουντ και δουλεύω για το *E! News*. Έχω μία-δύο ερωτήσεις για εσάς, αφού είστε η ειδική στον κανιβαλισμό. Εάν κάποιος ρουφά από τη μύτη τις στάχτες κάποιου άλλου, θα το ονομάζατε αυτό κανιβαλισμό;»

«Ε;»

«Χτες ο Κιθ Ρίτσαρντς των Rolling Stones είπε ότι έχει ρουφήξει τις στάχτες του πατέρα του από τη μύτη. Ξέρετε ποιοι είναι οι

Rolling Stones, έτσι δεν είναι; Ήθελα, λοιπόν, την άποψη ενός ειδικού πάνω σε αυτό κι έτσι γκουγκλάρισα τη λέξη “κανιβαλισμός”. Το όνομά σας ήταν στο πρώτο αποτέλεσμα. Δεν ήξερα ότι είχαμε τόσο κοντά μας κάποιον ειδικό στον κανιβαλισμό. Χαίρομαι πολύ που σας γνωρίζω». Ένωσα ντροπή όταν έμαθα ότι το όνομά μου έβγαινε στο πρώτο αποτέλεσμα της αναζήτησης του «κανιβαλισμού» στο Google.

Είχα διδάξει μία-δύο φορές σε μια τάξη για τον κανιβαλισμό, κυρίως επειδή κάποιοι φοιτητές ενδιαφέρονταν για το θέμα. Το μάθημα αυτό προβλήθηκε στο περιοδικό *Chronicle of Higher Education*. Οι συνάδελφοι στο πανεπιστήμιο άρχισαν να με πειράζουν αποκαλώντας με «κανίβαλο καθηγητή». Κάποιοι μου έστελναν αποκόμματα από εφημερίδες σχετικά με τον κανιβαλισμό. Εκείνη την εποχή ήταν σε εξέλιξη και μια ιστορία κανιβαλισμού που έφτασε στα δικαστήρια στη Γερμανία, την οποία είχα χρησιμοποιήσει ως παράδειγμα στο μάθημά μου. Κατά τα φαινόμενα, κάποιος στη Γερμανία είχε βάλει μια αγγελία και προσλάμβανε άτομα για να φαγωθούν, ενώ κατόπιν προχωρούσε στη δολοφονία και στον κανιβαλισμό αυτών που απαντούσαν στην αγγελία, αφού υπέγραφε συμβόλαιο με τα θύματα.

Δεδομένης της απέχθειάς μου για την ιδέα του κανιβαλισμού και αυτής της απειροελάχιστης σύνδεσής μου με το αντικείμενο, εύλογα αναστατώθηκα όταν έλαβα αυτό το τηλεφώνημα από έναν δημοσιογράφο του Χόλιγουντ. Όταν απάντησα στην κλήση, αναρωτήθηκα στην αρχή εάν επρόκειτο για φάρσα, αλλά κατόπιν το ξεπέρασα και, τέλος πάντων, του είπα την άποψή μου ως ειδικού. Ο κανιβαλισμός εξαρτάται από το πώς ορίζεται. Σε κάποιους πολιτισμούς η κατάποση της στάχτης των προγόνων είναι ένα έθιμο με το οποίο δείχνει κανείς τον σεβασμό του προς τον νεκρό· οι Γιανομάμι, για παράδειγμα, είναι γνωστοί για το έθιμο αυτό. Πολλοί ανθρωπολόγοι θα συγκατέλεγαν αυτή την πρακτική ως μορφή κανιβαλισμού. Δεν υπάρχει τρόπος να μάθουμε εάν το κίνητρο του Κιθ Ρίτσαρντς να ρουφήξει τις στάχτες του πατέρα του από τη μύτη στηριζόταν σε έναν παρόμοιο σεβασμό προς τον εκλιπόντα πα-

τέρα του, ή εάν η πράξη του αυτή είναι κατηγορηματικά όμοια με ανθρωποφαγία. Η συνέντευξή μου με τον δημοσιογράφο δημοσιεύτηκε και έντυπα και ηλεκτρονικά: κάποιοι από τους φίλους μου μου τηλεφώνησαν κατάπληκτοι από το γεγονός ότι το όνομά μου εμφανίστηκε στην ίδια παράγραφο με τον θρυλικό κιθαρίστα.

Η υποτιθέμενη ιστορία με τον Κιθ Ρίτσαρντς θέτει όντως ένα πολύ ενδιαφέρον ερώτημα σχετικά με την ίδια την ανθρώπινη φύση: Είμαστε κανίβαλοι; Οι άνθρωποι είναι εξαιρετικά παμφάγοι: το να πει κανείς ότι δεν υπάρχει τίποτα στη Γη που να μην το τρώνε οι άνθρωποι θα ήταν μόνο ελάχιστο υπερβολικό. Δε θα ήταν παρατραβηγμένο να σκεφτεί κανείς ότι κάπου στη Γη υπάρχει μια φυλή που στο δείπνο σερβίρει συνανθρώπους της σε συστηματική βάση. Διάφορες ταινίες έχουν περιγράψει ανθρώπους που χάθηκαν στη ζούγκλα, αιχμαλωτίστηκαν από κανίβαλους και κατόπιν απέδρασαν με δραματικό τρόπο προτού φαγωθούν βραστοί ή ψητοί. Όταν τίθεται η ερώτηση «Ποιοι είναι κανίβαλοι;», οι περισσότεροι άνθρωποι αναφέρονται σε μια εικόνα που έχουν από κάποιους «πρωτόγονους» ανθρώπους που ζουν στη ζούγκλα. Συχνά σκεφτόμαστε ότι εμείς οι πολιτισμένοι άνθρωποι δε θα μπορούσαμε ποτέ να είμαστε κανίβαλοι, αλλά σε μια πολύ απομακρυσμένη περιοχή υπάρχουν άγριοι, κατώτεροι από εμάς, οι οποίοι επιδίδονται σε τόσο τρομακτικές διατροφικές συνήθειες όπως ο κανιβαλισμός.

Θα επιστρέψω στο ερώτημα εάν πράγματι υπάρχουν κανίβαλοι. Ας εξετάσουμε πρώτα μια άλλη ομάδα ανθρώπων που οι ανθρωπολόγοι υποψιάζονται ότι ήταν κανίβαλοι. Η ομάδα αυτή είναι ιδιαίτερα σημαντική σε συζητήσεις για τον κανιβαλισμό σε πληθυσμούς σύγχρονων ανθρώπων. Έχει ενδιαφέρον το γεγονός ότι η ομάδα αυτή δεν έζησε σε κάποια απομακρυσμένη περιοχή, ούτε ανάγεται σε ένα πολύ μακρινό χρονικό σημείο. Πρόκειται για την εκλιπούσα τώρα γραμμή καταγωγής των σύγχρονων ανθρώπων (*Χόμο σάπιενς*), γνωστών ως Νεάντερταλ.

Οι κανίβαλοι συγγενείς μας;

Η Κράπινα στην Κροατία είναι ένας αρχαιολογικός χώρος σε σπήλαιο που ανεσκάφη στις αρχές του 20ού αιώνα. Το σπήλαιο Κράπινα είναι διάσημο λόγω των δεκάδων Νεάντερταλ που βρέθηκαν θαμμένοι εκεί. Ανάμεσα στα λείψανα υπήρχαν πολλές νέες γυναίκες και παιδιά, ενώ όλα είχαν κάποια πολύ ενδιαφέροντα κοινά χαρακτηριστικά. Πρώτα πρώτα, κανένα από τα άτομα δεν αποτελούσε ολόκληρο δείγμα· υπήρχαν μόνο τμήματα από κάθε σώμα. Συγκεκριμένα, υπήρχαν λιγότερα οστά προσώπων και κρανίων απ' ό,τι θα αναμενόταν. Επιπλέον, τα οστά είχαν παράξενα σημάδια τομών. Τι να σήμαινε αυτό;

Οι παλαιοανθρωπολόγοι τα ερμήνευσαν όλα αυτά ως αποδείξεις κανιβαλισμού. Στις αρχές του 20ού αιώνα φανταζόμασταν τους Νεάντερταλ ως κτηνώδεις άγριους, βίαιους και απολίτιστους. Κάποιοι από εσάς που διαβάσετε τώρα αυτές τις γραμμές μπορεί να έχετε ακόμα αυτή την εντύπωση για τους προγόνους μας: τριχωτοί, σκυφοτοί και κοντοί, με βίαια ένστικτα, κάπως παρόμοιοι με τους πίθηκους που ζουν στις ζούγκλες της Αφρικής. Αυτή η αρνητική εντύπωση δημιούργησε μια προκατάληψη ως προς την «απόδειξη» ότι οι Νεάντερταλ ήταν κανίβαλοι, η οποία έγινε μια ευρέως διαδεδομένη άποψη στο πρώτο μισό του 20ού αιώνα.

Τα πράγματα άρχισαν να αλλάζουν, βέβαια, στο δεύτερο μισό του προηγούμενου αιώνα. Κάποιοι ανθρωπολόγοι άρχισαν να εκφράζουν ανοιχτά την άποψη ότι δεν υπήρξαν ποτέ κανίβαλοι, είτε Νεάντερταλ είτε άλλοι. Τότε δημοσιεύτηκε κατά τη δεκαετία του 1980 μια ενδιαφέρουσα μελέτη από τη Mary Russell. Η Russell, ανθρωπολόγος εκείνη την εποχή στο Πανεπιστήμιο Κέις Γουέστερν Ριζέρβ, εμφανίστηκε στο προσκήνιο με έναν νέο και έξυπνο τρόπο για να διαπιστώσει εάν οι Νεάντερταλ ήταν πράγματι κανίβαλοι.

Γνώριζε ότι πολλοί παλαιοανθρωπολόγοι υπέθεταν ότι οι Νεάντερταλ όντως σκότωναν και έτρωγαν ο ένας τον άλλο, κι έτσι κατέληγαν γρήγορα στο να αποδώσουν τα σημάδια από τις τομές πλά-

νω στα απολιθώματα στη διαδικασία σφαγής. Μήπως, όμως, ήταν δυνατή κάποια άλλη ερμηνεία; Η Russell υπέθεσε ότι μπορεί να υπήρχε κάποια εναλλακτική εξήγηση για τα σημάδια: μια «δεύτερη ταφή». Σε περίπτωση δεύτερης ταφής, ο νεκρός που είχε αρχικά ταφεί ξεθαβόταν ύστερα από ένα συγκεκριμένο χρονικό διάστημα για να καθαριστούν τα οστά του και μετά ξαναθαβόταν. Σε κάποιες περιοχές της Κορέας η δεύτερη ταφή γινόταν μέχρι πρόσφατα. Ο καθαρισμός των οστών για την ταφή ήταν επίσης μια αρχαία πρακτική που παρατηρήθηκε σε κάποιους πολιτισμούς Πολυνησίων και ιθαγενών Αμερικανών. Σε αυτές τις περιπτώσεις τελετουργικής επαναταφής τα σημάδια από τομές δεν οφείλονται σε σφαγή, αλλά στον λεπτομερή καθαρισμό και στο εκ νέου θάψιμο των οστών.

Για να ελέγξει τη θεωρία της ότι η επαναταφή θα μπορούσε να εξηγήσει τα πειστήρια που βρέθηκαν στον αρχαιολογικό χώρο των Νεάντερταλ της Κράπινα, η Russell συνέλεξε στοιχεία από σημάδια τομών από αρχαιολογικούς χώρους με επιβεβαιωμένα σφαγιασμένα μέλη και από άλλους χώρους επιβεβαιωμένους ως χώρους δεύτερης ταφής. Αρχικά συνέλεξε οστά με σημάδια τομών από κνήγι μεγάλων θηραμάτων και σφαγής από την Ανώτερη Παλαιολιθική Περίοδο. Κατόπιν εξέτασε τα οστά από μια οστεοθήκη ιθαγενών Αμερικανών με διακριτά σημάδια τομών από δεύτερες ταφές. Συνέκρινε τα σημάδια τομών αυτών των δύο διαφορετικών χώρων με αυτά από τον χώρο των Νεάντερταλ της Κράπινα.

Όπως μπορείτε να φανταστείτε, αποδείχτηκε ότι τα σημάδια τομών από το σπήλαιο Κράπινα ήταν εντελώς διαφορετικά από τα σημάδια τομών από σφαγές πάνω σε λείψανα ζώων και έμοιαζαν περισσότερο με αυτά που προέρχονταν από χώρους δεύτερης ταφής. Συγκεκριμένα, τα σημάδια τομών της Κράπινα βρισκόνταν στην άκρη των οστών. Η διάταξη αυτή έμοιαζε πολύ με τα σημάδια που υπήρχαν στα οστά από δεύτερες ταφές ιθαγενών Αμερικανών, και σαφέστατα τα σημάδια αυτά δεν ανήκουν στο είδος των σημαδιών που προκύπτουν από τη σφαγή κρέατος για τροφή.

Είναι εύκολο να καταλάβουμε την αντίθεση αυτή εάν σκεφτού-

με την ίδια τη διαδικασία της δεύτερης ταφής. Συνήθως κατά τη δεύτερη ταφή το σώμα είναι ουσιαστικά αποσυντεθειμένο και τα οστά μπορούν εύκολα να καθαριστούν με ένα μαχαίρι. Γενικά, το μεγαλύτερο καθάρισμα πρέπει να γίνει στις άκρες των μεγάλων οστών (εκεί που είναι οι αρθρώσεις), πράγμα που έχει ως αποτέλεσμα τη συσσώρευση σημαδιών από τομές στα σημεία αυτά. Αντιθέτως, οι τομές που γίνονται από σφαγή αφήνουν σημάδια στη μέση των οστών επειδή το κρέας (ο μυς) πρέπει να αφαιρεθεί από το κόκαλο για να γίνει τροφή και το μέσον του οστού είναι το σημείο όπου ο μυς προσκολλάται σ' αυτό. Η μελέτη της Russell έδειξε ότι τα σημάδια τομών των Νεάντερταλ είναι πιο πιθανό να συνδέονται με ταφικές πρακτικές παρά με σφαγές. Επομένως, τα σημάδια τομών από το σπύλιο Κράπινα δε θα μπορούσαν να αποτελέσουν αποδείξεις του κανιβαλισμού των Νεάντερταλ.

Μήπως όλοι οι «κανίβαλοι» είναι απλώς παρεξηγημένοι;

Τη δεκαετία του 1980, όταν η Russell δημοσίευσε την έρευνά της πάνω στους Νεάντερταλ της Κράπινα, διαδιδόταν σιγά σιγά στους κύκλους των ανθρωπολόγων η ιδέα ότι δεν υπάρχουν κανίβαλοι (και πιθανόν να μην υπήρξαν ποτέ). Μερικοί ισχυρίζονταν ότι η ιδέα του κανιβαλισμού ήταν απλώς μια παρανόηση ή προκατάληψη. Πράγματι, ακριβώς η χρήση της λέξης *κανίβαλος* είναι αποτέλεσμα μιας παρανόησης του Χριστόφορου Κολόμβου. Όταν έφτασε στις Δυτικές Ινδίες τον 15ο αιώνα, θεώρησε εσφαλμένα ότι έφτασε στην Ινδία και ότι οι άνθρωποι που συνάντησε ήταν Μογγόλοι, οι οποίοι συχνά αναφέρονταν ως «απόγονοι του Χαν». Έτσι τους ονόμασε «κάνιμπας».* Απέστειλε ύστερα μια αναφορά στην Ευρώπη όπου έλεγε ότι «οι Κάνιμπας έφαγαν ανθρώπους».

* Ένα άλλο επιχείρημα αναφέρει ότι ο «κανίβαλος» προέρχεται από το *caribal*, ισπανική λέξη για τον «εκλεγμένο αρχηγό».

Η ιστορία του Κολόμβου διαδόθηκε γρήγορα σε όλη την Ευρώπη και οι «Κάνιμπας» μετατράπηκαν ως γενίκευση σε «κανίβαλους». Οι Ευρωπαίοι γοητεύτηκαν μαθαίνοντας ότι οι κανίβαλοι, οι οποίοι μέχρι τότε υπήρχαν μόνο σε θρύλους και μύθους, ήταν πραγματικοί. Οι ευρωπαϊκές χώρες άρχισαν να ανταγωνίζονται μεταξύ τους στο πώς θα διασφαλίσουν τις αποικίες τους, κι έτσι έστειλαν ιεραποστόλους, εξερευνητές και ανθρωπολόγους για να συλλέξουν ιστορίες σχετικά με τους κανίβαλους των πολύ μακρινών χωρών και να τις δημοσιεύσουν σε άρθρα και βιβλία εν είδει λαϊκής ψυχαγωγίας. Ο κανιβαλισμός έγινε ένα από τα απαραίτητα χαρακτηριστικά των «πρωτόγονων ανθρώπων».*

Στο δεύτερο μισό του 20ού αιώνα, όμως, ήρθε στην επιφάνεια μια εντελώς διαφορετική ιστορία. Επισταμένες έρευνες πάνω στα βιβλία και στις αναφορές για τους κανίβαλους αποκάλυψαν ότι πολλές από τις ιστορίες κανιβαλισμού δεν είχαν καμία βάση. Πλείστες «αναφορές» αποδείχτηκαν ότι ήταν απλώς φήμες. Ο William Arens, ένας ανθρωπολόγος στο Πανεπιστήμιο της Πολιτείας της Νέας Υόρκης στο Στόουνι Μπρονκ, εξέτασε προσεκτικά όλα τα αρχεία σχετικά με τον κανιβαλισμό και διατύπωσε μια εξήγηση για την προέλευση των φημών περί κανιβαλισμού στο βιβλίο του *The Man-Eating Myth [Ο μύθος της ανθρωποφαγίας]* (1979). Η πηγή των φημών αυτών συχνά καταγραφόταν ως μαρτυρία από κάποιο μέλος της γειτονικής ή εχθρικής ομάδας ιθαγενών, το οποίο υποδείκνυε στους περιεργούς Ευρωπαίους ταξιδευτές πού θα μπορούσαν να συναντήσουν αυτούς τους «κανίβαλους». Η μαρτυρία συχνά ήταν κάπως έτσι: «Εμείς δεν κάνουμε τέτοια πράγματα, αλλά αυτοί που ζουν από την άλλη πλευρά του δάσους είναι αδίστακτοι κανίβαλοι. Εμένα παραλίγο να με συλλάβουν για να με φάνε, αλλά απέδρασα θαρραλέα». Σίγουρα, κανένας Ευ-

* Ο κανιβαλισμός στιγματίζε τους ανθρώπους που προορίζονταν για σκλάβοι. Οι Ισπανοί είχαν κυκλοφορήσει μια θεωρία που έλεγε ότι μόνο οι άνθρωποι που ήταν γνωστό ότι επιδίδονταν σε κανιβαλισμό θα γίνονταν σκλάβοι.

ρωπαίος που έγραψε για τους κανίβαλους κατά τη διάρκεια της πρώιμης εποχής της αποικιοκρατίας δεν ήταν ο ίδιος αυτόπτης μάρτυρας κανιβαλικής συμπεριφοράς.

Η εκτεταμένη έρευνα του Arens πάνω σε αυτές τις αναφορές οδήγησε τους επιστήμονες του χώρου να αρχίσουν να υποπτεύονται ότι δεν υπήρχε καμία ανθρωπολογική βάση για τους ισχυρισμούς περί ιστορικότητας του κανιβαλισμού, τουλάχιστον ως τμήματος ενός τακτικού, φυσιολογικού διαιτολογίου. Μπορούμε, όμως, να συμπεράνουμε ότι δεν υπήρξε ποτέ καθόλου κανιβαλισμός στην ανθρώπινη ιστορία; Όχι απαραίτητα. Πράγματι, είναι γνωστό ότι κάποιοι πληθυσμοί, μολονότι μικροί και με μεγάλη απόσταση μεταξύ τους, επιδίδονταν σε κανιβαλικές συνήθειες. Οι πιο περιβόητοι είναι οι Φόρε στην Παπούα Νέα Γουινέα. Η φυλή των Φόρε ήταν άγνωστοι στον έξω κόσμο μέχρι που κάποιοι Αυστραλοί αξιωματούχοι έφτασαν στο νησί της Παπούα Νέα Γουινέα τη δεκαετία του 1940 για να κάνουν μια δημογραφική απογραφή των κατοίκων του. Μέχρι τη δεκαετία του 1950 οι Αυστραλοί είχαν ήδη φτιάξει έναν σταθμό ασφαλείας και δρόμους κυκλοφορίας οχημάτων στην περιοχή. Σύντομα άρχισαν επίσης να καταφτάνουν ανθρωπολόγοι και ιεραπόστολοι.

Οι ξενόφερτοι ξεκίνησαν αμέσως να καταγράφουν τις πολιτισμικές συνήθειες της φυλής των Φόρε, ανάμεσα στις οποίες ήταν και η βρώση των νεκρών. Καθώς θεωρήθηκαν κανίβαλοι, οι Φόρε πιέστηκαν να σταματήσουν αυτή τη συνήθεια. Ο κανιβαλισμός των Φόρε, όμως, ήταν μέρος της ιδιαίτερης τελετουργίας που σχετιζόταν με τις ασυνήθιστες ταφικές πρακτικές τους, οι οποίες περιλάμβαναν τη μερική βρώση των πεθαμένων συγγενών τους. Στους Φόρε, όταν ένας συγγενής πέθαινε, το σώμα του καθαριζόταν από κάποιον συγγενή από την πλευρά της μητέρας του με μια μοναδική διαδικασία η οποία είναι ακόμα άγνωστη σε οποιονδήποτε άλλο ανθρώπινο πληθυσμό. Μπορεί να είναι λίγο αποτρόπαιη, αλλά ας την περιγράψω.

Κατά πρώτον, έκοβαν τα χέρια του νεκρού από τον καρπό και τα πόδια από τους αστραγάλους· ύστερα αφαιρούσαν το κρέας

από τα άνω και κάτω άκρα. Κατόπιν αφαιρούσαν τον εγκέφαλο, άνοιγαν με τομές το στομάχι και έβγαζαν τα σπλάχνα. Ύστερα από όλα αυτά οι άρρενες συγγενείς έπαιρναν το κρέας των μυών για να το φάνε, ενώ οι γυναίκες έτρωγαν τον εγκέφαλο και τα σπλάχνα. Επιπλέον, κατά τη διαδικασία του καθαρισμού του νεκρού σώματος τα παιδιά που παρατηρούσαν την τελετή ενθαρρύνονταν να συμμετέχουν σε αυτήν για να τιμήσουν τον νεκρό.

Μολονότι η τελετουργία αυτή ήταν ευρέως διαδεδομένη στο παρελθόν, οι Φόρε δεν την ασκούν πλέον. Το ερώτημα, όμως, παραμένει: Γιατί στο καλό έκαναν κάτι το οποίο θεωρείται τόσο αποκρουστικό για τόσο πολλούς ανθρώπους; Η απάντηση βρίσκεται στο ιδιαίτερο σύστημα ταφικών αντιλήψεων που είχαν. Οι Φόρε πίστευαν ότι, εσωτερικεύοντας τον νεκρό, ο εκλιπών συγγενής τους θα γινόταν πάλι μέρος των ζωντανών και θα συνέχιζε να υπάρχει στο χωριό. Αυτό μπορεί να ακούγεται αλλόκοτο σε εμάς, αλλά η ίδια η πίστη δεν είναι τόσο ασυνήθιστη. Στην πραγματικότητα, πολλοί άλλοι πολιτισμοί και θρησκείες έχουν μια παρόμοια εκδοχή αυτής της πρακτικής. Για παράδειγμα, οι Γιανομάμι του Αμαζόνιου ανακατεύουν τις στάχτες του αποτεφρωμένου νεκρού τους σε έναν χυλό και όλοι οι κάτοικοι του χωριού (που είναι επίσης συγγενείς του) τον τρώνε. Επιπλέον, η χριστιανική Θεία Ευχαριστία, ή Αγία Κοινωνία, βασίζεται στην πίστη ότι αυτός που συμμετέχει τρώει (μεταφορικά) τη σάρκα και πίνει το αίμα του Ιησού Χριστού. Όλες αυτές οι πολιτισμικές πρακτικές φέρουν το ίδιο μήνυμα: «Κάνε αυτό στη μνήμη του». Επομένως, δεν είναι παράξενο ότι βρισκουμε πως πίσω από τον φρικιαστικό κανιβαλισμό των Φόρε κρύβεται η αγάπη για τον συγγενή που όλοι έχουμε.

Φυσικά, δεν είναι όλες οι κανιβαλικές συνήθειες αναγκαία στοργικές. Κάποια είδη κανιβαλισμού έχουν να κάνουν με συγκρούσεις. Η πόση του αίματος και η βρώση της καρδιάς του αιχμάλωτου εχθρού κατά τη διάρκεια εχθροπραξιών είναι ένα τέτοιο παράδειγμα μοχθηρού κανιβαλισμού. Ιδίως τέτοιες πράξεις αναφέρονται μόνο σε ιστορικά αρχεία: ούτε υπάρχουν περιγραφές αυτοπτών μαρτύρων αυτής της πρακτικής στη σύγχρονη ιστορία.

Είτε η πρακτική αυτή είχε ως κίνητρο την αγάπη είτε είχε το μίσος, ένα πράγμα είναι σαφές σχετικά με τον κανιβαλισμό των ανθρώπων: δεν υπάρχει ανθρώπινος πληθυσμός ο οποίος να τρώει τους ανθρώπους ως μέρος ενός κανονικού διαιτολογίου. Με άλλα λόγια, η βρώση άλλων ανθρώπων δεν ανήκε ποτέ στο ρεπερτόριο των φυσιολογικών συμπεριφορών. Οι περιπτώσεις που εξετάζονται εδώ είναι όλες παραδείγματα τελετουργικής, συμβολικής συμπεριφοράς ή κάποιου περιστασιακού πολιτισμικού εθίμου, αλλά πάντως όχι πραγματικού κανιβαλισμού. Η κανιβαλική συμπεριφορά δεν εκκινεί από την πείνα, αλλά από την αγάπη ή το μίσος –αμφότερα εντελώς ανθρώπινα αισθήματα– που εκφράζονται με παραδοσιακές συνήθειες.

Μπορεί να υπάρχουν κανιβαλικές συνήθειες, αλλά δεν υπάρχουν κανίβαλοι

Ας επιστρέψουμε στην παλαιοανθρωπολογία. Εφαρμόζοντας την ευφυή μέθοδο της Mary Russell, κάποιοι αρχαιολόγοι και παλαιοανθρωπολόγοι αποφάσισαν να εξετάσουν ξανά αρκετά ακόμα λείψανα που είχαν ανακαλυφθεί, αναζητώντας κανιβαλικές συνήθειες κατά το παρελθόν με τη χρήση των ίδιων σημαδιών τομών πάνω σε οστά που είχαν υποβληθεί σε συγκριτική μελέτη. Το 1999 κανιβαλικά σημάδια τομών (τομές προς το μέσον και όχι προς την άκρη των οστών) βρέθηκαν σε λείψανα Νεάντερταλ που ανακαλύφθηκαν στο Μουλά-Γκερσί στη Γαλλία. Καταπώς φαίνεται, κανιβαλικές τομές βρέθηκαν επίσης στην Αταπουέρκα, χώρο στην Ισπανία που χρονολογείται στο Μέσο Πλειστόκαινο (περίπου 780.000-120.000 χρόνια πριν) και προηγείται της έναρξης της εποχής των Νεάντερταλ. Τέλος, παρόμοια σημάδια τομών βρέθηκαν ακόμα σε ακάλυπτα ανθρώπινα οστά σε χώρους των αρχαίων ιθαγενών Αμερικανών στις Ηνωμένες Πολιτείες.

Η αμερικανική ανακάλυψη προκάλεσε μια έντονη διαμάχη σχετικά με τις επιπτώσεις των ιστορικών κανιβαλικών συνηθειών.

Το εάν οι πρόγονοι των ιθαγενών Αμερικανών ήταν κανίβαλοι ήταν ένα ευαίσθητο θέμα, το οποίο εμπειρείχε ανεπίλυτες συναισθηματικές και πολιτικές εντάσεις ανάμεσα στους σύγχρονους ιθαγενείς Αμερικανούς και στους απογόνους των Ευρωπαίων που κατέλαβαν τα εδάφη των γηγενών με κατακτητικούς πολέμους και γενοκτονία. Οι κοινότητες των ιθαγενών Αμερικανών εξέλαβαν εντελώς προσωπικά την κατηγορία του προγονικού κανιβαλισμού. Η συζήτηση περισσότερο στράφηκε προς τις πολιτικές επιπτώσεις τού να αποκαλούνται «κανίβαλοι» οι πρόγονοι των ιθαγενών Αμερικανών, παρά επικεντρώθηκε στα εμπειρικά δεδομένα.

Αργότερα, το 2001, παρουσιάστηκαν αποδείξεις αποφασιστικής σημασίας που φάνηκε να οδηγούν στη διευθέτηση της διαμάχης. Μια πρωτεΐνη που υπάρχει μόνο στο ανθρώπινο δέγμα ανακαλύφθηκε σε απολιθωμένα ανθρώπινα περιττώματα (κοπρόλιθοι) στο Ανασάζι, έναν παλαιοϊνδιάνικο χώρο στο Κολοράντο. Τα απολιθωμένα ευρήματα εκλήφθηκαν ως χειροπιαστή απόδειξη, η οποία καταδείκνυε ότι τουλάχιστον κάποια μορφή κανιβαλισμού είχε λάβει χώρα σε αυτή την περιοχή κάποια στιγμή στο παρελθόν.

Θα πρέπει, βέβαια, να έχουμε στον νου μας ότι τα στοιχεία κανιβαλικής συμπεριφοράς δεν αποδεικνύουν την ύπαρξη κανιβαλων. Όπως ακριβώς με το παράδειγμα των Φόρε και άλλων που εξετάσαμε πριν, είναι φανερό πως τελετουργικές κανιβαλικές συνήθειες υπήρξαν σε όλη την ανθρώπινη ιστορία. Τα σημάδια τομών που βρέθηκαν σε ακόμα παλαιότερους χώρους στη Γαλλία και στην Ισπανία, και σε άλλους παλαιοϊνδιάνικους χώρους στον Νότο, πιθανόν επίσης να αποτελούν αποδείξεις τέτοιων συνθηγιών.

Επιπλέον, στη σύγχρονη εποχή υπάρχουν κάποιες περιστασιακές περιπτώσεις αποδεκτής κανιβαλικής συμπεριφοράς υπό ακραίες συνθήκες. Ένα διάσημο παράδειγμα είναι η περίπτωση της ομάδας ράγκμπι της Ουρουγουάης, μέλη της οποίας χάθηκαν μετά τη συντριβή του αεροπλάνου τους στις Άνδεις το 1972 και επιβίωσαν τρώγοντας τα νεκρά σώματα των συμπαικτών τους. Στο περιστατικό αυτό στηρίχτηκε η ταινία *Οι επιζήσαντες των Άνδεων*

(1976). Και, φυσικά, τα μέλη του Donner Party επιβίωσαν τρώγοντας τους νεκρούς συντρόφους τους αφού παγιδεύτηκαν στη Σιέρα Νεβάδα για τέσσερις μήνες. Θα μπορούσαμε να αποκαλέσουμε «κανίβαλους» όλους αυτούς τους ανθρώπους οι οποίοι έπρεπε να επιβιώσουν μέσα σε εξαιρετικά ασυνήθιστες συνθήκες; Εάν οι Χιλιανοί μεταλλωρύχοι που παγιδεύτηκαν στο ορυχείο το 2010 έπρεπε να καταφύγουν σε τόσο ακραίες αποφάσεις για να επιβιώσουν, αμφιβάλω αν θα τους κρίναμε με ηθικά μέτρα και σταθμά και θα τους αποκαλούσαμε «κανίβαλους».

Κατά τον ίδιο τρόπο, τα απολιθώματα ανθρωπίνων από το παρελθόν απαιτούν από εμάς μια πιο δημιουργική και ευφάνταστη ερμηνεία. Μήπως έτρωγαν τους συνανθρώπους τους για να τους θυμούνται; Ή ίσως ως πράξη εκδίκησης κατά τις πολεμικές συγκρούσεις; Ή ως η έσχατη λύση για επιβίωση υπό τις εξαιρετικά δυσμενείς συνθήκες που τους έπληξαν κατά το Πλειστόκαινο (γνωστό επίσης και ως Εποχή των Παγετώνων);

Δεν μπορούμε να κάνουμε υποθέσεις για το παρελθόν μας πέρα από τα συμπεράσματα που υποστηρίζονται από τα αρχαιολογικά και παλαιοανθρωπολογικά δεδομένα. Πράγματι, υπάρχουν αποδείξεις αρχαίων κανιβαλικών συμπεριφορών – αλλά δεν μπορούμε να αποκαλούμε με βεβαιότητα «κανίβαλους» όλους αυτούς που εκδήλωναν τέτοιου είδους συμπεριφορά.

ΠΡΟΣΘΕΤΟ

ΚΟΥΡΟΥ, Η ΠΑΡΑΞΕΝΗ ΑΣΘΕΝΕΙΑ ΤΩΝ ΦΟΡΕ

Ένας λόγος για τον οποίο έγινε ευρέως γνωστός ο κανιβαλισμός των Φόρε ήταν η εμφάνιση μιας παράξενης ασθένειας τη δεκαετία του 1950. Μόλις έμαθαν για τη διάδοση μιας άγνωστης ασθένειας στους Φόρε, οι Αυστραλοί έστειλαν μια ερευνητική ομάδα γιατρών, οι οποίοι ανέφεραν ότι οι γυναίκες που

είχαν προσβληθεί από την ασθένεια παραπονούσαν ότι ένιωθαν εξαιρετικά αδύναμες και ότι δεν μπορούσαν να σταθούν στα πόδια τους· αντιθέτως, μπορούσαν μόνο να μένουν ξαπλωμένες στο κρεβάτι και να τρώνε πολύ λίγο. Προς το τέλος της εξέλιξης της ασθένειας, τα προσβεβλημένα άτομα εμφάνιζαν τρέμουλο και σπασμούς σε όλο τους το σώμα και στο τέλος πέθαιναν. Λόγω του τρέμουλου, η ασθένεια ονομάστηκε *κούρου*, που σήμαινε «τρεμάμενος» στην εντόπια γλώσσα. Ονομάστηκε επίσης από κάποιους «η ασθένεια του γέλιου», διότι οι ασθενείς πάθαιναν παροξυσμό από ασταμάτητα γέλια.

Η κούρου έχει μεγάλη περίοδο επώασης, συνήθως μεταξύ πέντε και είκοσι χρόνων, αλλά κάποιες φορές φτάνει μέχρι και τα σαράντα χρόνια. Για παράδειγμα, το τελευταίο άτομο που αναφέρθηκε ότι πάσχει από την ασθένεια πέθανε το 2005, αλλά μολύνθηκε τη δεκαετία του 1960. Μετά την περίοδο επώασης, ο ασθενής συνήθως πεθαίνει εντός ενός έτους από την πρώτη εκδήλωση των συμπτωμάτων. Κατά τη διάρκεια των πρώτων λίγων μηνών της εξέλιξης της ασθένειας, οι μύες σταδιακά χαλαρώνουν και δεν μπορούν να ελεγχθούν, πράγμα που οδηγεί αργά στην πλήρη ακινητοποίηση. Η γλωσσική λειτουργία και οι κινήσεις του εντέρου σταματούν, ενώ η κατάποση φαγητού και υγρών γίνεται αδύνατη. Τέλος, ο θάνατος επέρχεται μέσα από δευτερεύουσες επιπλοκές λόγω πνευμονίας, ασιτίας ή λοιμώξεων από έλκη κατάκλισης.

Η τρομακτική ασθένεια ήταν ένα παράξενο μυστήριο για τους Αυστραλούς γιατρούς. Φαινόταν να μην υπάρχει κανένας προσδιορισίμος λόγος για την εμφάνισή της. Εδώ έρχεται ο Daniel Gajdusek, μέλος της αυστραλιανής ιατρικής ομάδας. Έμαθε για την κούρου ενώ διεξήγαγε μια έρευνα πάνω στις ασθένειες που φαίνεται να προσβάλλουν κυρίως ιθαγενείς πληθυσμούς που ζουν σε απομακρυσμένες περιοχές. Ενώ εξέταζε τις εκθέσεις σχετικά με την κούρου, διάβασε ότι οι Φόρε φημίζονταν για τις κανιβαλικές τους πρακτικές. Αναρωτήθηκε εάν υπήρχε κάποια σχέση ανάμεσα στην κούρου και στον

κανιβαλισμό. Συγκεκριμένα, παρατήρησε ότι οι γυναίκες και τα παιδιά –που αποτελούσαν την πλειοψηφία των περιπτώσεων κούρου– έτρωγαν τον *εγκέφαλο* των νεκρών.

Ο Gajdusek υποψιάστηκε ότι η πηγή της ασθένειας κούρου βρισκόταν στους μαλακούς ιστούς του εγκεφάλου. Σε ένα πείραμα μεταμόσχευσε σε έναν χιμπατζή κάποιους ιστούς του εγκεφάλου ενός ασθενούς που είχε πεθάνει από κούρου. Μέσα σε δύο χρόνια ο χιμπατζής εμφάνισε τα ίδια συμπτώματα με την ασθένεια κούρου. Περαιτέρω πειράματα που διεξήγαγε ο Gajdusek αποκάλυψαν ότι το παθογόνο στοιχείο της κούρου πράγματι εντοπίζεται στις εγκεφαλικές πρωτεΐνες που ονομάζονται πρίον, και ότι μπορεί κανείς να προσβληθεί από την ασθένεια εάν φάει μολυσμένο κρέας. Τα πρίον είναι λανθασμένα διπλωμένες πρωτεΐνες που μπορούν να προκαλέσουν λανθασμένη δίπλωση κανονικών πρωτεϊνών. Η επιστημονική κοινότητα είχε διατυπώσει την υπόθεση ότι οι πρωτεΐνες θα μπορούσαν να αποτελούν τέτοιου είδους μονάδες κληρονομικότητας, όμως η θεωρία αυτή δεν είχε ακόμα θεμελιωθεί εμπειρικά. Η έρευνα του Gajdusek πάνω στην κούρου τεκμηρίωσε την ύπαρξη της νόσου πρίον για πρώτη φορά.

Η κούρου ανήκει σε μια κατηγορία νόσων που μαστίζει τους ανθρώπους και άλλα θηλαστικά προκαλώντας πλήρη νευρολογικό εκφυλισμό. Αντίθετα με τα καρκινικά κύτταρα, που πολλαπλασιάζονται ανεξέλεγκτα μέσα από κανονικές διαδικασίες κυτταρικής διαίρεσης, τα πρίον μεταμορφώνουν τα κύτταρα γύρω τους. Έχουν ανακαλυφθεί από τότε διάφορες νόσοι που σχετίζονται με τα πρίον, όπως η ασθένεια των τρελών αγελάδων και η Κρόιτςφελντ-Γιάκομπ (CJD), όμως η έρευνα του Gajdusek έχει αναγνωριστεί ως η πιο ρηξικέλευθη στην ιστορία της ιατρικής. Ο Gajdusek τιμήθηκε για την ανακάλυψη των πρίον με το Βραβείο Νομπέλ Φυσιολογίας και Ιατρικής το 1976.

Πέρα από τον Gajdusek, κανείς δεν υποψιάστηκε ότι η κούρου μεταδιδόταν μέσω του κανιβαλισμού, διότι οι Φόρε συνή-

θως δεν έτρωγαν αυτούς που είχαν πεθάνει από ασθένειες. Η κούρου, όμως, ήταν μια ειδική περίπτωση. Οι Φόρε αντιλαμβάνονταν την κούρου ως μια ασθένεια του μυαλού, όχι του σώματος, επομένως έτρωγαν αυτούς που πέθαιναν από κούρου. Ανάμεσα στα τέλη της δεκαετίας του 1950 και στις αρχές του 1960, πάνω από εκατό άνθρωποι πέθαναν από κούρου (ο ασθενής στον οποίο αναφερθήκαμε παραπάνω πέθανε το 2005 και ήταν ο τελευταίος ασθενής). Σήμερα οι επιστήμονες υποθέτουν ότι η επιδημία της κούρου ξεκίνησε με τις ταφικές τελετές για κάποιο άτομο που πρέπει να είχε πεθάνει από αυτή τη νόσο, η οποία ενδημούσε στον πληθυσμό. Η ασθένεια διαδόθηκε όχι μόνο από τη βρώση μολυσμένου εγκεφάλου, αλλά και από ανοιχτές πληγές. Οι γυναίκες οι οποίες συνέχιζαν να καθαρίζουν τα νεκρά σώματα ακόμα και αφού είχαν κοπεί κατά τη διαδικασία καθαρισμού πιθανόν μολύνονταν και με αυτόν τον τρόπο, αυξάνοντας έτσι τον ρυθμό της μετάδοσης της ασθένειας.

ΕΝΑ ΑΠΟ ΤΑ ΔΕΚΑ ΚΑΛΥΤΕΡΑ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΑ ΕΡΓΑ ΤΟΥ 2018 για το περιοδικό *Smithsonian*

Τι μπορούν να μας πουν μερικά απολιθωμένα δόντια για το προσδόκιμο ζωής των προγόνων μας; Γιατί η καλλιέργεια της γης έπαιξε έναν προβληματικό ρόλο στην εξέλιξη του ανθρώπου; Τι κοινό έχουμε τελικά με τους Νεάντερταλ;

Σε αυτό το συναρπαστικό διεθνές μπεστ σέλερ η παλαιοανθρωπολόγος Sang-Hee Lee διερευνά μερικά από τα μεγαλύτερα ερωτήματα που σχετίζονται με την εξέλιξη από μια νέα και απρόσμενη σκοπιά.

Συνδυάζοντας ανθρωπολογική γνώση με προηγμένη έρευνα, η Lee ρίχνει φως στις απαρχές της ανθρώπινης παρουσίας και μας συνδέει με το απώτατο παρελθόν μας. Η ρηξικέλευθη ματιά της ανατρέπει παγιωμένες αντιλήψεις, όπως ότι αυτό που έκανε το είδος μας ξεχωριστό ήταν ο μεγάλος εγκέφαλος, ή ότι οι Νεάντερταλ ήταν οι άξεστοι και βίαιοι συγγενείς μας που περιέγραψε η επιστήμη του 20ού αιώνα. Με τη Lee οδηγό, ανακαλύπτουμε ότι από τα πρώτα μας βήματα στα δυο μας πόδια μέχρι την κατασκευή των πρώτων εργαλείων και τον σχηματισμό των πρώτων κοινωνιών, ήμασταν ένα είδος που άλλαζε συνεχώς.

Το βιβλίο Η ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΙΝΟΥ ΕΙΔΟΥΣ αποτελεί το τέλειο ανάγνωσμα για όποιον ενδιαφέρεται να μάθει από πού προήρθαμε και πώς φτάσαμε ως εδώ. Εξερευνώντας το μονοπάτι της εξέλιξης ως την εποχή μας, η Lee μάς βοηθάει να κατανοήσουμε προς τα πού κατευθυνόμαστε και να απαντήσουμε στο πιο πιεστικό ερώτημα: Εξακολουθεί η ανθρωπότητα να εξελίσσεται;

Εκδόσεις ΨΥΧΟΓΙΟΣ
www.psychogios.gr

ΚΩΔ. ΜΗΧ/ΣΗΣ: 19338